

Før jeg brenner ned

— |

| —

— |

| —

GAUTE HEIVOLL

Før jeg brenner ned

ROMAN

Tiden Norsk Forlag

Tidligere utgitt:

Liten dansende gutt, Prosa (2002)
Omars siste dager. Roman (2003)
Ungdomssangen. Roman (2005)
Kjærlighetsdikt på bunnen av elva. Dikt (2006)
Doktor Gordeau og andre noveller. Noveller (2007)
Himmelen bak huset. Barnebok. Cappelen Damm (2008)
Himmelarkivet. Roman (2008)

www.gautcheivoll.no

1. opplag 2010

© 2010 (1. utgave) Tiden Norsk Forlag, Oslo
et imprint i Gyldendal Norsk Forlag

Omslag: Asbjørn Jensen

Bilde: Privat

Sats: Type-it AS, Trondheim

Skrift: 11/13 pkt. Sabon

Papir:

Trykk og innbinding:

ISBN 978-82-10-05118-0

*Det mesta är så betydelselöst.
Men så finns det någonting oerhört som stiger upp som
ett glödande moln på himlen*

*och förtär allt.
Då blir allting förvandlat
och du själv förvandlad
och det som nyss tycktes dig av största värde
har inget värde alls för dig mer.
Och du går bort genom alltings aska
och er själv aska.*

Pär Lagerkvist

— |

| —

— |

| —

En historie dukket opp under besøket hos Alfred. I begynnelsen trodde jeg ikke at den hadde noe med branene å gjøre. Jeg hadde ikke hørt denne historien før, den er tvers igjennom hjerteskjærende, men samtidig fylt av, ja. Hva skal en egentlig kalle det?

Kjærlighet?

Dette skjedde for litt over hundre år siden i bygda der jeg er født og oppvokst. En mann tok livet sitt ved å sprengte seg selv i lufta. Han var trettifem år gammel. Han brukte dynamitt. Etterpå ble det sagt at moren gikk omkring og samlet delene sammen i forkleet. Noen dager seinere, etter en kort seremoni, ble alt som var igjen lagt i grav nummer 35. Dette ifølge kirkegårdsprotokollen. Under merknader ble det tilføyd *sindssyg*.

Jeg vet ikke om det er sant. Men likevel går det an å forstå. Hvis man bare setter seg ned og tenker etter, da forstår man langsomt. Til sist framstår det som det eneste rette. Det er jo det man gjør. Man har ikke noe valg. Man går omkring og samler delene sammen i forkleet.

— |

| —

— |

| —

— |

| —

I.

— |

| —

— |

| —

— |

| —

I

Noen minutter over midnatt mandag 5. juni 1978 slokket Johanna Vatneli lyset på kjøkkenet og dro døra varsomt igjen. Hun gikk de fire stegene gjennom den kalde gangen, åpnet døra til kammerset på gløtt slik at ei strime lys falt over det grå ullteppet som de hadde over seg, selv om det var sommer. Der inne i mørket lå Olav, mannen hennes, og sov. Hun sto noen sekunder på dørterskelen og hørte den tunge pusten hans, så gikk hun inn på det vesle badet der hun lot vannet renne stille fra krana slik hun pleide. Hun sto lenge bøyd mens hun vasket ansiktet. Det var kaldt der inne, hun sto barbeint på filleryen og kjente det harde golvet under føttene. Et øyeblikk så hun seg selv inn i øynene. Det var ikke noe hun pleide å gjøre. Hun lente seg litt fram og så lenge inn i de svarte pupillene. Så ordnet hun håret og drakk et glass kaldt vann fra springen. Til sist skiftet hun truse. Den gamle var full av blod. Hun brettet den sammen, la den i potta med vann så den kunne ligge i bløt over natta. Hun trakk nattkjolen over hodet og i det samme kjente hun stikket i magen, det som alltid var der, men som var blitt verre den siste tida, særlig hvis hun strakte seg eller løftet noe tungt. Som en kniv.

Før hun slokket lyset, løsnet hun tennene og slapp

dem med et klunk ned i vannglasset på speilhylla, ved siden av Olavs.

Så hørte hun en bil.

I stua var det mørkt, men det skinte forunderlig blankt og svart i vinduene, som fra et svakt lys ute i hagen. Hun gikk rolig bort til vinduet og kikket ut. Månen var kommet klar av tretoppene i sør, hun så kirsebærtreet som ennå sto i blomst, og hadde det ikke vært for tåka, ville hun kunnet se helt ned til Livannet i vest. En bil med sløkte lys kjørte forbi huset og fortsatte langsomt innover veien mot Mæsel. Den var helt svart, eller kanskje rød. Det var ikke mulig å se. Bilen kjørte svært langsomt, og til slutt rundet den svingen og ble borte. Hun ble stående i vinduet og vente i ett, to, kanskje tre minutter. Så gikk hun inn på kammeret.

– Olav, hvisket hun. – Olav.

Ikke noe svar, han sov tungt som han pleide. Hun skyndte seg ut i stua igjen, dunket borti armlenet på stolen så det sved i låret, og da hun var framme ved vinduet, rakk hun akkurat å se den mørke bilen komme kjørende tilbake. Den kom klar av svingen og fortsatte langsomt forbi rett utenfor stueveggen. Den måtte ha snudd borte ved huset til Knutsen, men der var det jo ikke folk, de hadde reist tilbake til byen kvelden før, hun hadde selv sett at de dro. Hun hørte knastringen fra bildekkene der ute. Den lave motorduren. Lyden fra en radio. Så stanset bilen helt. Hun hørte døra gå opp, så stillhet. Hjertet steg i halsen. Hun kom seg inn igjen på kammerset, slo på lyset og røsket i mannen. Denne gangen våknet han, men han kom seg ikke opp før de begge hørte et høyt smell og singling i glass ute på kjøk-

kenet. Allerede da hun kom ut i gangen kjente hun den gjennomtrengende eimen av bensin. Hun røsket opp kjøkkendøra, og ble møtt av en vegg av flammer. Hele rommet var overtent. Det måtte ha skjedd i løpet av sekunder. Golvet, veggene, taket, flammene slikket og jamret som et stort, såret dyr. Hun ble stående i døra fullstendig lamslått. Langt inni jamringen gjenkjente hun – selv om hun aldri hadde hørt den før – lyden av glass som sprakk. Hun sto der helt til varmen ble for intens. Det var som om ansiktet løsnet, det ble dratt nedover fra panna og over øynene, kinnene, nesa, munnen.

Det var da hun så ham. Det varte ikke mer enn i to, kanskje tre sekunder. Han sto som en svart skygge rett utenfor vinduet, på den andre siden av flammehavet. Han var som frosset fast. Og det samme var hun. Så rev han seg løs og forsvant.

Gangen var allerede fylt av røyk, den sev inn gjennom veggen fra kjøkkenet og la seg oppunder taket som tett tåke. Hun fant fram til telefonen, løftet røret og slo nummeret til Ingemann på Skinnsnes, det nummeret som hun etter de siste døgnenes hendelser hadde skrevet med svart tusj på en lapp. Hun tenkte på hva hun skulle si mens fingeren dreide rundt på skiva. *Dette er Johanna Vatneli. Huset vårt brenner.*

Telefonen var død.

I det samme kortsluttet strømmen, det smalt fra sikringsboksen, gnistene slo ut av stikkkontakten ved speilet, lyset gikk og alt ble fullstendig mørkt. Hun grep Olav i hånda, og de måtte famle seg fram over golvet til de nådde ytterdøra. Den kjølige nattelufta ble sugd inn med det samme, og straks fikk også brannen bedre tak; de hørte flere dumpe smell og så et brøl idet flam-

mene brøt gjennom golvet på loftet og straks slikket oppetter innsiden av loftsvinduene.

Jeg har sett denne brannen for meg så mange ganger. Flammene hadde liksom ventet på dette øyeblikket, på denne natta, disse minuttene. De ville ut i mørket, strekke seg mot himmelen, lyse opp, bli fri. Og like etter *var* de virkelig fri. Flere ruter sprang samtidig, glasset singlet og flammene var løs, de strakte seg ut og opp i lufta og la straks hele hagen i et gult, uvirkelig lys. Ingen har kunnet beskrive brannen, for ingen var der bortsett fra Olav og Johanna, men jeg har sett alt for meg. Jeg har sett hvordan de nærmeste trærne rykket enda nærmere i dette lyset, hvordan de liksom samlet seg og gled tause og umerkelig innover i hagen. Jeg har sett hvordan Johanna måtte dra Olav de fem trinnene ned trappa, ned i det lange gresset, under det gamle kirsebærtreet som sto som forsteinet med tjukk, grå mose oppetter stammen, gjennom hagen og helt ut på veien der hun følte at de var i sikkerhet. Der ble de stående og stirre på huset der de hadde bodd siden 1950. De sa ikke et ord, det var ingenting å si. Etter kanskje ett eller to minutter rev hun seg likevel løs, mens Olav ble stående i bare nattskjorta. I det flakkende skjæret lignet han et lite barn. Munnen var halvåpen og leppene beveget seg så vidt, som om han forsøkte å forme et ord som ikke fantes. Johanna skyndte seg tilbake gjennom hagen, forbi bærbuskene og epletrærne som hadde stått i blomst for bare noen dager siden. Det var falt dogg i gresset og hun ble våt nederst på nattkjolen og oppetter anklene. Da hun sto i trappa, kjente hun den voldsomme, bølgende varmen fra kjøkkenet og hele loftsetasjen som vendte mot øst.

Så gikk hun inn.

Inne i gangen var en del av røyken sluppet ut, så det gikk an å se både døra til kjøkkenet som fremdeles var lukket, og døra til stua som sto på vidt gap. Hun tok noen forsiktige steg innover golvet. Det durte og smalt rundt henne på alle kanter, men det var opp trappa hun skulle. Det hogg nederst i magen for hvert steg. Kniven ble trukket ut og stukket inn. Hun grep tak i rekkverket og trakk seg selv oppover helt til hun sto på avsatsen mellom rommene på loftet. Hun åpnet døra til det som hadde vært rommet til Kåre, og der inne var alt som før. Senga hans sto der hvit og oppredd slik den hadde stått i alle år siden han døde. Skapet hans sto der, stolen han hadde satt krykkene mot, bildet av de to barna som lekte ved fossen og Herrens engel som svevde over dem, alt var der. Veska hennes også, den som inneholdt tre tusen kroner. Den lå i øverste skuff i kommoden som ennå var full av Kåres klær, og i det samme hun fikk øye på en av de gamle skjortene hans – det var den med en liten rift over brystet – kjente hun at hun ikke hadde krefter til å komme seg ned igjen. Det var som om hun plutselig ga opp alt, bare ved synet av skjorta. Hun slapp veska så den klasket i golvet, og satte seg rolig på senga. Hun kjente fjæringen fra madrassen og den trygge, gode knirkingen under seg. Røyken steg opp gjennom sprekker i golvet, samlet seg og steg mot taket. Det var som om en rolig skikkelse av røyk langsomt tok form rett foran øynene hennes. Den fikk armer, hender, føtter, og et uklart ansikt. Så bøyde hun hodet og ba en stille bønn som var uten begynnelse eller slutt, bare en setning eller to mens leppene beveget seg. Men så smalt det plutselig høyt og skarpt like bak ryg-

gen hennes, og det var nok til at hun glemte alt annet, kom seg på beina og rygget bakover. Hun var tilbake i seg selv, skikkelsen av røyk var borte, i stedet var rommet blitt fullstendig tåkete og det var vanskelig å puste. Hun røsket veska til seg og kom seg ut i loftsgangen. Hun skyndte seg ned trappa og steg ned i et tjukt og surt teppe av røyk som sved i hele ansiktet. Hun skjønnte at det var alle klærne deres inne på kammerset som nå lå og ulmet og snart ville ta fyr. Halsen snørte seg sammen, hun kjente at hun måtte kaste opp, det svimlet for øynene, men hun visste akkurat hvor hun skulle gå for å komme til døra. De siste meterne famlet hun i blinde, men hun hadde jo gått der så mange ganger før og fant døra så lett som ingenting, og da hun kom ut på trappa, var det som om varmen presset henne i ryggen og skjøv henne flere meter bort fra huset. Hun fylte lungene med frisk, rein natteluft og sank ned på kne. Jeg har sett henne for meg, knelende i gresset mens lyset rundt henne skiftet fra gult til nesten hvitt, til oransje og til nesten rødt. Hun satt slik med ansiktet mot gresset i flere sekunder mens hun langsomt kom til seg selv. Til slutt kåret hun seg på beina, men da var verken Olav eller noen andre å se. Hun skyndte seg opp skråningen til nabohuset, det som nå lå fullstendig opplyst av brannen. Hun rakk ikke å banke på før naboen kom stormende ut på trappa. Det var Odd Syvertsen. Han hadde våknet av lyset. Hun grep ham i armen, holdt ham liksom fast, eller støttet seg for ikke å falle om. Hun klarte bare å hviske, men han hørte hvert ord.

– Jeg finner ikke Olav.

Odd Syvertsen sprang først inn for å ringe, imens skyndte Johanna seg ned skråningen og ut på veien

igjen. Hele huset sto nå i full fyr. Det kom stadig høye, knitrende smell som ga ekko utover Livannet og i åsene vestover. Det lød som om selve himmelen revnet. Flammene lignet store, ville fugler som snodde seg rundt hverandre, over hverandre, inn i hverandre, de ville rive seg løs fra hverandre uten at de klarte det. Brannen var på få minutter blitt stor og mektig. Likevel var alt rundt henne forunderlig stille. Jeg har sett det for meg. Det er et hus som brenner om natta. Det er de første minuttene før folk kommer til. Alt rundt er stille. Det er bare brannen. Huset står der alene og det er ingen som kan redde det. Det er overgitt til seg selv og sin egen ødeleggelse. Det er flammene og røyken som liksom blir sugd rett opp i himmelen, knitringen og smellene som svarer fra et sted langt borte. Det er skremmende, det er forferdelig, og det er ikke til å forstå.

Og det er nesten vakkert.

Johanna ropte på Olav. Først én gang, så to, så fire. Det var med ett uhyggelig å høre sin egen stemme sammen med lyden av flammene. Trærne var liksom kommet enda nærmere huset nå. De strakte greinene fram. Nysgjerrige, skrekkslagne. Hun sprang rundt til uthuset mens smertene hogg nederst i magen. Det kjentes ut som det var gått hull på en stor byll der inne, og at blodet rant varmt fra den. Mellom huset og låven sto han, som fanget i det intense lyset. Nattekjorta flagret om kroppen hans, selv om det ikke var et vindpust, og han sto helt urørlig. Da hun nærmet seg, oppdaget hun at vinden kom som et illevarslende pust fra selve brannen, et pust som samtidig var iskaldt og fortærende varmt. Hun trakk ham med seg, de kom seg opp igjen

på veien, og der sto de tett sammen idet Odd Syvertsen kom springende ned skråningen. Han var andpusten og oppkavet der han stilte seg ved siden av de to gamle. Han prøvde å få dem bort fra den voldsomme varmen, men det gikk ikke. De ville stå og se huset sitt brenne ned. Ingen fikk fram et ord. Olav var som forsteinet, samtidig gjorde nattskjorta ham myk, det hvite stoffet foldet seg kjølig over skuldrene og nedover begge armene. Ansiktene var lyse, klare, reine, som om alderen ble visket ut. Så fattet ilden plutselig i det gamle kirsebærtreet utenfor kjøkkenvinduet. Det som alltid blomstret så tidlig, og som Kåre pleide å klatre opp i. Om sensommeren ble det tungt av bær, har det blitt meg fortalt, og de største og søtteste hang alltid ytterst på greinene. Nå flammet det straks opp. Det gikk et skred av ild gjennom blomstene og greinene, og så brant hele krona med en særegen knitring. Like etter hørtes en lys stemme, men det var umulig å avgjøre om den tilhørte Johanna eller Olav: *Herre Jesus. Herre Jesus.*

Jeg har sett alt for meg. Det var den åttende brannen, klokka var litt over halv ett om natta den 5. juni 1978.

Så kom brannbilen.

De hørte sirenene helt borte på Fjeldsgårdsletta, eller kanskje enda lenger unna, kanskje helt oppe ved bedehuset på Brandsvoll, kanskje hørte de ulingen fra alarmeren på Skinnsnes også? Det er jo ikke utenkelig, siden man kunne høre den helt opp til kirka. Men brannbilen hørte de uansett, sirenene steg, ble lysere, skarpere og snart kunne de ane blålysene som flerret forbi det gamle sandstøperiet i enden av Livannet, forbi slaktehuset, shellstasjonen og prestehuset med balkongen, forbi det

gamle skolehuset i Kilen og butikken til Kaddeberg, før farten avtok opp bakken til Vatneli.

Da brannbilen stanset, hoppet en ung mann ut og kom springende mot dem.

– Er det folk der inne! skrek han.

– De kom seg ut, sa Odd Syvertsen, men mannen lot ikke til å høre det. Han sprang tilbake til brannbilen og løsnat flere slangekveiler, kastet dem tilfeldig ut så de rullet som hjul et stykke bortover veien og ble liggende. Så åpnet han noen skyvedører, slengte et par økser på bakken, og en brannhjelme som ble liggende på grusen og rugge for seg selv. Deretter ble han stående noen sekunder med armene slapt ned langs siden og se på flammene. Noen sekunder sto han ved siden av Olav og Johanna og Odd Syvertsen, og de sto der liksom sammen og betraktet det uforståelige som var i ferd med å skje.

Fire biler kom deretter kjørende i stor fart. De stan- set alle et stykke bakenfor brannbilen, lysene sløknat og fire svartkledde menn kom springende.

– Det er kanskje folk der inne, ropte den unge man- nen. Han hadde ei tynn, hvit skjorte på seg, som flag- ret rundt den magre overkroppen. Han koplet to av slangene på den kraftige vannpumpa foran på brann- bilen, mens to andre sto klare idet vannet kom. Akku- rat da smalt det så høyt inni flammene at hele bakken ristet og alle som var der krøket seg sammen, som om et prosjektil hadde truffet dem i magen. Noen satte i å le, det var ikke mulig å se hvem, og i det samme la Odd Syvertsen en arm rundt både Olav og Johanna, og med en kjærlig, men brå bevegelse rykket ham dem bort, og førte dem med seg oppover skråningen til huset

sitt. Denne gangen fulgte de med ham uten et ord. Han fikk dem i hus og slo nummeret opp til Knut Karlsen. Han og kona kom med det samme, de hadde jo våknet av sirenene og det voldsomme ildhavet, og i løpet av timene som fulgte ble det bestemt at Olav og Johanna skulle innlosjeres i kjelleren hos Karlsen til situasjonen hadde roet seg.

Ildhavet bølget over himmelen, men Olav og Johanna så det ikke. Lyset skiftet fra hvitt til rustrødt, så nesten fiolett og oransje. Det var et syn. Et sprakende gnistregn steg idet reisverket styrtet sammen, svedde vektløst noen sekunder, sloknet og forsvant. Lauvet på trærne krøllet seg sammen. De ville fuglene var borte, de hadde endelig revet seg løs fra hverandre. Nå brant det stille, med høye, vertikale flammer. Det kom flere biler. Folk steg ut, lot bildørene stå oppe, slo jakkene tettere om kroppen og nærmet seg langsomt brannen. Blant disse var også faren min. Jeg har sett for meg at han har kommet kjørende i den blå Datsunen, at han har stanset et stykke unna og steget ut akkurat som de andre, men jeg har aldri klart å se for meg ansiktet ordentlig. Han var der, jeg vet at han var der utenfor det brennende huset til Olav og Johanna denne natta, men jeg vet ikke hva han tenkte eller hvem han snakket med, og jeg klarer ikke å se for meg ansiktet hans.

Det la seg aske over hagen, store flak svedde lenge i luften før de dalte over trærne og la seg på de parkerte bilene, stille som snø. En motorsykkel startet opp og forsvant med to unge menn. Den ene med, den andre uten hjelm.

Det var ingenting man kunne gjøre. Huset til Olav og Johanna Vatneli brant ned til grunnen.

Til slutt sto bare skorsteinen igjen. Da var det nesten blitt morgen og de fleste av bilene var borte. Bare røyken hang som ei tynn, gjennomsiktig tåke over hagen og inn mellom de nærmeste trærne. De to i kjelleren hos Knut Karlsen hadde ikke andre klær enn nattøyet de sto i. Og veska. Og i den lå det altså tre tusen kroner.

Klokka fire var det blitt såpass lyst at fuglene begynte å synge. Det var en intens og forunderlig sang, en yrende jubel som blandet seg med lyden fra vannpumpene som ennå durte og gikk. Man trengte mye vann, og hadde fått rullet slangene den uveisomme skråningen ned til Livannet, og så pumpet man vannet tretti høydemeter opp.

Tre journalister og flere fotografer kretset rundt på branntomta. De snakket først med lensmann Knut Koland, deretter gikk de opp skråningen og banket på døra til kjelleren. De fikk snakke med Johanna, Olav lå inne på divanen med et pledd over seg mens han stirret rett opp i taket og var i en annen verden. Johanna svarte rolig og behersket på alle spørsmålene, hun sa det samme hver gang. Langsomt, så de fikk god tid til å notere. Så ble det tatt bilder av henne. Flere bilder fra ulike vinkler, men det var likevel bare bildene som viste det fortvilte ansiktet hennes som allerede samme dag kom på trykk i både *Fædrelandsvennen*, *Sørlandet* og *Lindesnes*. Hun hadde svidde øyenbryn og sot på kinnet og en rift i panna, og lignet en overlevende etter en gruveulykke.

Ellers var hun rolig.

Etterpå da alle var gått, kom hun til å tenke på ten-

nene som lå på speilhylla i glasset ved siden av Olavs, men så husket hun at det ikke lenger fantes noen speilhylle, eller noe glass eller tenner, verken hennes eller Olavs tenner fantes lenger. Jeg har sett det for meg, det forunderlig klare, iskalde øyeblikket da det gikk opp for henne at hun hadde mistet absolutt alt, til og med sine egne tenner, og at tårene først da begynte å renne stille over kinnene.

II

Helt fra jeg var liten har jeg hørt historien om brannene. I begynnelsen var det foreldrene mine som fortalte, men først da jeg ble eldre og hørte den av andre, gikk det opp for meg at alt faktisk var sant. I lange perioder har historien vært fullstendig fraværende, for så å dukke opp igjen i en samtale, et avisoppslag, eller ganske enkelt i bevisstheten min uten noen foranledning. Den har fulgt meg gjennom tretti år uten at jeg visste nøyaktig hva som skjedde, eller hva den egentlig handlet om. Jeg husker at jeg som barn satt i baksetet i den blå Datsunen på vei opp til farmor og farfar i Heivollen, og på veien dit passerte vi huset der pyromanen bodde. Det var som om jeg kunne kjenne et drag av noe fremmed og forlokkende idet vi kjørte forbi, og like etter passerte vi huset til Sløgedal, komponisten og domorganisten i Kristiansand, og da pleide faren min å peke bort på den gamle låvebrua, den som ikke passet til den nye låven som var reist. *Der brant det da du ble døpt*, sa han, og slik gikk det til at jeg på en eller annen måte har forbundet brannene med meg selv.

— | | —

Det var så mye jeg ikke visste, derfor hadde jeg aldri tenkt at jeg skulle skrive om brannene. Det ble for stort, for omfattende og for nært.